

מצב של מצור

העבודת והמיסטיקה הן אסונן של כל הודות קאמי, האדם המודר

שולמית הראבן: נביא. הוצ' דביר; 1988; ע' 81

שולמית הראבן נביא

את הסדרים: תהליך הרגרסיה האנושית אל הפרימיטיבי, החייתי והעירום — מוגדר כהתליך-טבע המעוגן במחזוריות הטבע ועונת השנה "הימים עברו... הקץ בא מהר אל קצו... עם הסתיו באו המריבות..." — בדינמיקה נצפית מראש ומהייה בהתדרדרות אבנים אל תהום. בוקאצ'ו מסתפק בתיאור השפעת המגיפה. המראות הקשים אינם אלו של תופעות המחלה וסיבולות האנשים בחולים. הזעזוע נכון לקורא, דיוקא נוכח גילויי האדישות וההשלמה עם הזוועה בקרב יושבי פלורנץ. ביטויים של אנוכיות, התנכרות, אכזריות וחוסר כבוד לאדם בחייו ובמותו — הינם בגדר מחזה נפרץ. מגיפת-הדבר מתקבלת כגורל או כ"יד אלוהים בעבור העוונות". החברה הימי-ביניימית מוצגת כנטולת ערכים למרות, או אולי עקב קיומה של הזת המימסדית. אין ידאח-אלוהים ואין יראת-חטא. ב"דקמרון" — חלף גילויים של התלכדות למרד כנגד הגורם המכלה — מתגלעות תופעות של התפוררות, הימנעות מכל מחשבה ושקיעה בנהונות. חזונות אלו "..." הולידו כאנשים שנשאר בחיים פחדים שונים ומיזונות-רוח וכולם דחפו את האנשים לדרך אכזרית אחת, היא הדרך לנוס ולברוח מפני החולים ומכל אשר להם; וקיווה כל אחד כי בעשותו כן יציל את נפשו ואת שלומו... ואף בלכתם בדרכים אלה, הם דרך הבהמות, ניסו כולם ככל אשר יכלו להימנע מלכוא במגע עם אנשים חולים". בוקאצ'ו, באופן נטורליסטי, מציב מראה מול הימצוי הטבעי לאדם כשם שהוא טבעי לחיה. הטון האירוני כלבד מעיד על ביקורת.

קאמי, לעומת זאת, מגלגל את העלילה לכיוון של ה"רצוי". שאננותם של אנשי אוראן מזועזעת ונבלמת מכורה ההסגר שהטילו רשויות המימשל על העיר. הניתוק והכידוד מהלידים מודעות ועימה את הצורך למרוד. עניינו של ה"דבר" הוא בתהליך המודעות, ההתלכדות, העשייה ותוצאותיה: חריגת הפרט מבידודו, התלכדות כל יסודות החברה ומרכיביה (חוק, דת, בריאות, תקשורת ועוד...); התקוממות תוך הטיית-שכם לפעולה העשויה להביא להתנערות ולניצחון, הנימה האירונית הנינקטת כמבוא, מתייחדת לתיאור העיר אוראן כלבד, והיא נעלמת בהמשך. שולמית הראבן בודקת, על רקע מצב מטאפורי דומה (עיר במצור) — היבט נוסף אשר עניין לו בשאלה: האם תיתכן ישועה ותקומה לחברה אשר כל מחשבת-התארגנות ומוטיבציה להתמודדות

"המאורעות התמוהים, שהן נושאן של רשומות אלו, התרחשו בעיר אוראן ב-194. לדעת הכול לא הכיום שם מקומם, מחמת שחרגו מעט מגדר הרגיל... דרך נאותה לעמוד על טיבה של עיר היא לתהות כיצד אנשים עובדים בה, כיצד הם אוהבים וכיצד הם מתים בה. בעירתו הקטנה — כלום יד האקלים היא — נעשים כל אלה גם יחד, באותה מראית-עין של קדחתנות ופחזר הדעת. כלומר משתעממים בה ושוקדים לקנות הרגלים". כך, באירוניה, פותח קאמי את "הדבר", ועוד הוא מוסיף: "קרייה זו, הנעדרת ציוריות, המחוסרת צמח ונשמה, תיראה בסופו שלח דבר כנטפח מנחה על האדם, וסופו שנרדם בה".

את ה"דקמרון" כתב בוקאצ'ו לזכרה של מגיפת הדבר הגדולה אשר פקדה את פינצצה העיר המהוללה ב-1348. אימי המגיפה משמשים את בוקאצ'ו לתיאור תהליך התפוררותה של חברה בעת משבר עד אובדן כל צלם אנוש "..." ומה נוראים היו הימים האלה עד אשר לא שמו האנשים לב לבני-אדם כי ימות כאשר לא נשים אנחנו לב כמות שעיר-העדים, וכן למדו בני-אנוש לדעת אשר גם לנבתי-לב לא השביל להורות הטבע ככאבים הקטנים והנדידים אשר הביאו להם דרכיו וללמדם כי יש לשאת עונתם בהכנעה; ... ויצפו כל יום לצרה כי תבוא ולא ישימו לב לה ולא יתלוננו עליה".

"נביא" — הנובלה של שולמית הראבן, משתלכת בין יצירות אלו המתארות עיר כסיטואציה, אשר ניתן לכנותה, "מצב-של-מצור": עיר מתעוררת מחרגונה עם פרץ משבר. "התלוננו, וכמו למדו לחיות עם התלונה, בוקר וערב. לא התמרדו". שמועה על אויב קרב והחרדה מפניו — גורמים להתפתחות מצב של עיר במצור. למצבי-הלחץ: מגיפה הפורצת בקירבה של עיר, או איום חיצוני — כיבוש וסכנת-שמד, ישנה השלכה, בהכרח, על תפקוד החברה כחברה ועל תפקוד האנשים כפרטים.

כאילו המצור בתוך העיר הוא

כיבוש ארץ כנען על-ידי העם העברי בהנהגת יהושע, הוא הרקע והקטליטור לסיפור-המעשה בנובלה שלפנינו. היצירה פותחת בתיאור יושבי העיר גבעון חדורי-הפתח. השמועה על אודות הפולשים העבריים אפופי-המיסותרין, שעלו מן המדבר, מהלכת עליהם אימים. החרדה עולה וגוברת, היא גוררת את העיר למצור עצמי מרצון. האויב לא נראה, אך המתח הגובר ואובדן הוודאות, מענים את יושבי העיר ומוליכים לשיתוקם של החיים השגרתיים. התושבים נישבים כאווירה ובהתנהגות של הישרדות. חוקי-הטבע משתלטים "סדרי עולם החלו מתהפכים כשעה אחר עלות השמש". את אשר מתקשר למעשה נסי — שמש בגבעון דום, יורח בעמק איילת — מתאר המספר ב"נביא" כהתליך טבעי לבני-האדם; סדרי-עולם שלהם נהפכים מאימה וחרדה; מערכות-החוק והסדר שנחכנו בשם ערכי-המוסר, מתמוטטים והטבע האנושי נחשף במערומיו. מלחמת-קיום קובעת

— הינם ממנה והלאה (כגון חברה פגאנית כעמי כנען יריחו והעיר)? או האם תיתכן הצלה לחברה אשר אנשיה שבריים באמונה באלוהים שרירותי, והם שרויים בציפיה למוצא-פיו (דרך הנביא) בדבר עתידם לטוב או לרע? בגבעון, העיר הנצורה שביצירה שלפנינו, התמהמהות וחוסר 'תגובה' (הנבואה), גורמים לקיפאון, בשלב הראשון, ולהתדרדרות חברתית ואנושית — בעקבותיו.

תוצאות ההסגר בפלורנץ של המאה ה-14 ובגבעון, בתקופת הנביאים — היא אנרכיה, כמתואר ב"דקמרון": "וכל מישדות השלטון והחוקים, כמישדות חוקי-אנוש כן מישדות חוקי-האלוהים, נשאר עזובים חנותים".

עורמה ומורא

"נביא" מביא אותנו למציאות מוקדמת בהרבה מזו של ה"דקמרון". העברים אך זה קיבלו את התורה, תהליך התהוות המונותאיזם, והמעבר מן האמונה הפאנטאיסטית-פאגנית לאמונה באל אחד, כרוכים באי-וודאות, במבוכה ובאובדן דרך על הפער בין התפיסות אנו למדים דרך התחכטותיו של נביא כנעני; מנקודת-התצפית של אדם דתי החי כל ימיו במחנה האחד (גבעון), ושוהה מספר שנים במחנה האחר (העברים), המחשבה המונותאיסטית מומחשת ביצירה באמצעות אירוע חריג. סיפור 'עורמת-הגבעונים' משמש לכירור ולהדגמת בעייה מוסרית קשה בה התלבטו יהושע ונשיאי-העדה: מחד — צו עליון; 'מלחמת-מצוה' המורה להרוג ולהשמיד את כל יושבי הארץ, ומנגד — העובדה שכרתו ברית לגבעונים להחיותם (אף כי מתוך הטעייה). הם נאלצו להכריע בשאלה של חיים ומות המתים; בין צו אלוהי, אשר כל העובר עליו דינו 'סקילה' (עכן וכל משפחתו, ביריחו); ובין הוראה מצפונית-מוסרית שניתנה בהן צדק. מה עוד שהטעייתם התאפשרה מפני שלא שאלו את פי האלוהים. ואף-על-פי שמקור השבועה היה בתחבולה, לא הסכימה ההנהגה לעבור עליה, מתוך מחשבה כי יהיה בזה חילול השם בעיני עובדי ע"ז, ויחשדו שאין יראת אלוהים בישראל. עם היוודע דבר התרמית, 'הענישו' את הגבעונים, ושמו אותם חוטבי-עצים ושואבי-מים בקירבם. כלומר, המירו את הברית בעבודת קשה, אך לא השמידו אותם.

ואולם הדגמת בעייה ערכית זו היא אך תכליתו המשנית של סיפור עורמת הגבעונים. המטרה העיקרית מכוננת לתימה, כאמור, והיא בחינת תגובתם ואופן התמודדותם של אנשי העיר עם המשבר שנוצר.

הגבעונים התעלו על עמי כנען אחרים (העיר, יריחו) — ושרדו. בגבעון היו אמנם אי-אלו ביטויים של מרד: הלכקן אדם הפנים הביע אי-אמון בירמות המנהיג, וחמישה מזקני העיר יצאו לבקש חיים בתחבולה הידועה, ואכן, הם הצליחו במזימתם והצילו את חיי הגבעונים. אלא שהם המירו מוות ושמר בחיים-לא-חיים, בחיי-עבדות. הגזירה שגזרו עליהם, להיות חוטבי-עצים ושואבי-מים, דהיינו: להיות עבדים בקרב העם הכובש — הוא 'עונש' של להיות בלתי מודעים למהותם העבדית. הם באו אל העברים והציעו עצמם כעבדים מראש, כמהים לשליט ואדון; מלך, אלילים או אלוהים. אלה לעולם לא יבקשו את החירות.

נביא

בד-בכד עם תיאור התדרדרותם של בני-העיר ובמקביל לו, שוור תהליך התייסרותו של חיואי הנביא הגבעוני המתענה להתנבא. חיואי עובר תהליך נפשי מורכב ביותר — מצב-של-מצור

פרטי. כמי שעניינך כל נשואות אליו בנושא דברו של אלוהים, וכמתווך בין אלוהים לבני-עמו, הוא מוצא עצמו "זר" בשתי הרמות: הרחיק והחברתי; מנוכר מאלוהיו ומנודה מעמו. הוא יוצא מגבעת עירו, מנסה להסתפק אל העברים, ולבסוף מגורש נודד בודד בין השברים — נידון לקיום של מת-חי.

הזעזוע והמשבר האישי שחווה חיזאי בעת הסתר-הפנים, הביאוהו למודעות כי עבורו אין דרך חזרה "גבעון נראה לו פתאום אחיה עיניים ולא עיר" (במהותה) "... על גבעון לא סיפר מעולם. כרת את חייו הקדומים כלא היו" ואחרים לא מצא. בשל מוגבלותו נמנעת ממנו היכולת לקבל יסודות אמוניים חדשים.

יש להבין, כי חיזאי הינו נביא בתקופת יהושע. האמונה כאל אחד עדיין אינה מובנת או מושרשת (אחילוד). הדגשת עליונותם של הצדק החברתי ושל קיום-המצוות שבין אדם לחברו, על טקסי-הפולחן — נעשתה בתקופה מאוחרת בהרבה. רק בזמנם של הנביאים הקלאסיים ('היאחרונים'), מאות שנים לאחר-מכן, נתגבשו לראשונה עיקריה של אמונת המונותאיזם הישראלית בחינת קטגוריה מקיפה וכהשקפת-עולם מוסרית-חברתית בחייה-המעשה וכייחוד בתחום המדיני. ועוד, חיזאי הוא נביא גבעוני ולא עברי. [ביצירה "נביא" מוצגות רמות שונות של נבואה ומתנבאים: מנחשים (בגבג בדבש), מגידי-עתידות, רואים, כחיזאי שראה במעיילד, (שלגביו אומרת מרת: "שלכן לא ייקרא נביא, לכן ייקרא רואה"). נביא עברי כמשה ויהושע, ונביא גבעוני. כמסורת ('ספרי') מסופר אמנם על שמונה נביאים שבאו מרחב הזונה, והכנסייה הקדומה נאחזה במסורת זו ועשתה את רחב לאם אבותיו של ישו (מתי 2, 1). וכיצירה, אכן, מתכרים יחסים בין חיזאי הנביא לכנגב הזונה]. חיזאי, בעת הינכאותו, לא השתתף השתתפות אישית מודעת במה שהביע, והיה תלוי ב'דבר' שבא אליו.

נביא גבעוני

חיזאי, אס-כן, מגיע למחנה העברים עם משלחת ההצלה הגבעונית. למעשה, אין לו עניין בגבעונים אלא בעברים, והוא מחפש כאחוז דובוק את האלוהים הגדולים. הוא יושב כעבד בין העברים שבע שנים. אין הוא מוחה על מעמדו ואינו מחפש צדק. הוא שבו בגבעונו ('כמטאפורה'). אין הוא מודד. הוא פמה להיות עבד לאדם או לאלוהים, ואינו מסוגל לרמת-תפיסה וחשיבה המנחים את העברים. נקודת-המרוצא שלו היא פגאנית-פאנתאיסטית, והוא מחפש את האלוהים בפסל, בצלמים או פתרפים. (אף-כי זניחתו את גבעון מעידה על רמת-מודעות גבוהה מזו של בני-עמו, הכנענים). כשל מוגבלותו, הוא אינו מבין את אורח-חיהם ואת נאמנותם לחוק ולמשפט במסגרת אותם שכולו נובע ומתבסס על ה"לא תרצח — לעולם" (כקבלה שלמה של מערכת-ערכים מוסרית מידי סמכות חיצונית לאדם). לכן גם אינו 'מבין' את דברי מרת העברית "נביא הוא כבן-עמרם המביא את החוק והמוליך את העם במדבר, ואם לא נתן חיזאי חוק ומשפט בעמו לא נביא ולא בן נביא הוא, כי אם רואה". והרגש הוא על 'המביא חוק' מידי אלוהים ולא מקים מלוכה ארצית לחלוטין.

מנגד, מצוייה 'גבעון' כאופציה אמונית שאין בה יראת-חטא (גילוי-עריות ורצח הם מעשה שיגרה. כלומר, אנשיה עוברים על 'שבע מצוות בני-נח'); וקיימת 'קריצה' לנצרות כאפשרות של מונותאיזם שלילי (ייסורי חיזאי והדתקת עניין הקרבתו של אחיו בן החמש — גושע-ישרעל), האח שעל שמו נקרא הילד הפליט המיוסר, אשר לשונו נכרתה במלחמה).

חיזאי נפלט ממחנה-העברים. כנגד רצונו הוא מגורש. חש נבגר ומרומה על-כי את אלוהיהם לא הראוהו. כאשר עזב, לא הביט לאחור, ופנה מערבה. כיוונו מנוגד ליעד העברים — מזרח. כזיכרון הלאומי הוא אינו אלא "... נביא, כוגד גדול... היטיב לעשות המלך אשר הרגו..." — מתקיים כמת-חי המהלך בחושך "לא גבעתי הוא ולא עברי". הוא מתקיים בעולם של שברים כחברת ילד אילם השורק את דבריו במשרוקית. בסיום, כך נראה, נשחרת נימה אופטימית. נרמזה אפשרות של קיום ברמה אחרת. חיים המושתתים על הבנה ועל תקשורת לא-מילולית, אולי בזיקה להומניזם. יחסים בין צעיר אילם וזקן מפויס אשר שכוח-אל היה וטוב היה לו בכך", ומבינות להריסות עוד תישמע מנגינה אחרת: "אולי בחורף הבא, אמר לילד גושע, אולי לשנה הזאת, ייקח את הקנים הטובים ויעשה לשניהם חלילים" ונגנו שניהם יחירו.

עד שהוא חווה את האירועים

האפוס התיאולוגי הקצר של שולמית הראבן מתאר תפקודן של חברות על רקע צמיחתו והתהוותו של המונותאיזם. עימוד לשם השוואה בין דגמי החברה (גבעונים, עברים), מתאפשר עם יצירת דמותו הפיקטיבית של נביא גבעוני, הנוטש את עמו וחוכר למחנה העברים. בריאת ובחירת דמות נביא, כחחבולה ספרותית, מפחיעה ומרשימה מאוד יתר-על-כן, היא משכנעת ביותר, משום שמבעד לתודעת הנביא המתלכט ניתן ללמוד על אודות תפיסות-העולם ורמות המודעות השונות.

בולט בהיעדרו תיאור אורח-החיים כמחנה העברים המרכזי, (המחנה, המתואר כ"נביא", הוא מחנה קטן ההולך לפני המחנה), אשר בהנהגת יהושע, כי על-כן לדגם זה ניתן כבר ביטוי ב"שונא הנסים" — נובלה קודמת של שולמית הראבן. נובלה שבמרכזה פרעלות דמיות נושאות אידאה, ואשר באמצעותן נבחן תהליך היווצרות המונותאיזם וקבלתו כחברה מתגבשת.

גם האירוע התנ"כי — עורמת גבעון — משרת היטב את התזה. מתנקזים בו רבים מן האלמנטים הראויים לכדיקה והתייחסות כהקשר לנושא: סיטואציה של עם במשבר; דינמיקה של תהליכים בחברה במצב-לחץ; זיקה למנהיגות בחברות בעלות תפיסות אמוניות שונות; בחינת ערכים ומערכות נורמות ועמידותן בתנאים המשתנים; מקומו ומעמדו של הנביא בכל אחת מהחברות, ועוד...

הנפשות הפועלות ביצירה, וחיזאי בכללן. אינן דמיות עגולות. פדין, עיצבה אותן הסופרת כדמויות ארכיטיפיות. תפיסתנו אותן, על רמת-מודעותן ועל המוטיבציה שלהן, נובעת מן ההקשר המיקראי, ואת ההשלמה, הבלתי-מודעת, להבנת הדמויות התקופה אנו ערשים מתוך המסורת המוטמעת בנו. בזיקה לכך טמונה, אולי, ההבנה למניעיה של המתברת לחזור וליטול, לצורך הפיקציה, חומרים מאירועים תנ"כיים. בכך מצוייה גם ההנמקה הפנימית לשימוש בסגנון הכענה פיוטי ולנקיטה בשפה מרוממת (הקרוכה ללשון המיקראית). אופן כתיבה כזה הולם (על-פי הסתברות) לזמן הקדום ולרמת התקופה, תרם להחייאת האווירה: "הרכה מדנים היו במחנה.

אמרו כי אך רעות-רוח היא לעבד את האדמה, עם של רועים הם, ויישאו רועים, ינדדו להם ממקום למקום עם המקנה ואין מקלים. רעתה על מה זה ולמה יטעו עצים, ואחר יאכל פריים; יזרעו את החלקה, והיבוסי יחמום. רועים הם ויישאו רועים".

להרחיק את הקורא. כך למשל, מילים אשר אינן נהירות אף למי שאמון על השפה: "אין באהלו מחוט ועד קש, לא מן המרעית ולא מן המקנה ולא מן המקחה, אין ישר ממנו ככל הנחלה כולה. והוא, אחילוד, לא איש עולה הוא, לא יעשוק את חיזאי, שכרו ייתן לו וגם יוסיף, גם חליפת בגדים אחת, גם עשר קשיטות, ונעליים טובות, כי עבד אותם חיזאי באמונה זה שבע שנים, אין רע בינו לכינס", וכן משפט כמו "הלא ירצה את מסרפו אחי-אמו?", או "הנער סילק את הגיגית וחזר, מביא עמו נידד של ציקי אליה ועדשים, וקנקן של יין". — לשון פיוטית — או שהיא מעיקה על הקורא עד שהוא רחצה אותה; או שהיא משרה אורחת הזמן המקום, ושוכה את לב הקורא בחינניותה והוא חווה את האירועים ממש: "כיום וחצי אחרי צאתו, והשמש נוטה לשקע, ראה את הבתים בצד הדרך. לא נראו במקום יישוב. כמה פרות עמדו קשורות אל רהט גדול, פרסותיהן כוססות באדמה הרטובה, גזעות בקול נמוך אל מול המים. עצי פרי טובים היו כאן, תאנה ורימון וסוכת גפן, מסובלת אשכולות. קולות של בקר כאו מתוך המלונה הגדולה, ודאה שלפניו בית-מקדש. כמה נערים פתחו את הדלת הרחבה, ומשכו החוצה פר גדול, שחור, כפות, והוא מכורץ שרידי גבו כגשר, תקע ראשו באדמה, ואינו רוצה לצאת. לצווארו היה זר שמוש ונבול של עלי ער. חיזאי קרב ועזר להם למשוך את הפר החוצה, אחוז כחז. הודו לו מצחקקים. שמונה פרות הרביע, אמרו בשפת הארץ, ולא רב לו, פר הפרים הוא זה, מן הצפון קנו אוחו, לא ממקומותינו. כעטו בו מעט, באוזה".

מרגלית בר-לב

שיריה פראית המשך מעמ' 13

מסכים אני עם גודי כי הפאציפיזם של "נגד" היה אנאכרוניסטי בשעתו, אך ודאי לא יותר אנאכרוניסטי מ"אל להם רובים" של אלתרמן ושל הקובץ "לא תרצח" של שלונסקי. שני אלה הופיעו ב-1934 ו"נגד" הופיע ב-1935, ארבע שנים לפני הסכם ריבנטרופ-מולוטוב ובלי כל קשר לעמדות מאוחרות יותר של הקומינטרן או השתייך פן לפרעלי ציון שמאל. למפלגה הקומוניסטית הגיע פן רק ב-1947 כאשר נראה היה לו שהשתייכותו אליה מתיישבת עם נאמנות לעצמאות יהודית בארץ-ישראל. אז גם כתב את שירו "לעומד על דמי" המבטא הזדהות עם ההעפלה ועם ה"הגנה".

הערה אחרונה במסגרת זו — חגיית הלפרן מביאה מתוך השיר "שיחה עם אליהו הנביא" כעדות לקשר שחש פן לחבורת שלונסקי, אלתרמן ולאה גולדברג. אני רוצה להוסיף שכאוותו שיר (שנכתב ב-1950) הוא כותב בלזלזל על משוררים שלא השתייכו לחבורה זו: עוגן, לגד, ש. שלום וברויידס, אחר-כך שובשו יחסיו עם שלונסקי ועם חבריו — במקביל למתיחות שהתפתחה בין מפ"ם ובין מק"י.

הערותי האחרונות באו מחשש שמא היריעה החלקית של שלכת כוכבים טטעה את "אלה שלא ידעו אח אלכסנדר". ספרה של חגיית הלפרן הוא בעיני תמרור דרך חשוכ בהצגת המשורר ושירתו מעבר לסטריאוטיפים המקובלים. הספר מקיים אח מה שמכתיחה הכותרת, רהיינו — פן ושירתו עד 1940. נבדך עליו, אולם להשלמת דמותו אני מצפה למחקרים נוספים שיטפלו בשנים שלאחר 1940 ובהיבטים נוספים של שירתו.

פנחס גינזוסר